

средства (тропы, формулы, конструкции. элементы, структуры, символы).

Tatiana Betsenko. Lingvofolkloristika in the system of modern philology: basic concepts, tasks, areas of research

Summary

The article presents an attempt to "clarify the concept linhvofklorystyka, definition of goals, objectives and research facility. Describe terminology science of language folklore of problems new science, outlines the main areas of research. Expediency separation specified direction of scientific research.

Linhvofklorystyka - interdisciplinary field of humanitarian (philological) science that studies the different levels movnostrukturnoyi features, linguistic-stylistic, artistic and imaginative texts of oral traditions; styletvorennya folk patterns; movnostylovu structure folk art as a kind of collective aesthetic etnomovtsiv intellectual activity.

On object of linhvofklorystyky defined movnostrukturnu, artistic-figurative organizing folk text, its style and stylistic aspects, specific movotvorennya folk style, the subject - different levels of language means (phonetic, word building, lexical, grammatical) movnoobrazni units that form the text continuum works of folk literature , linhvosemiotychni signs folk stylesystemy, riznozhanrovi or different ethno-linguistic unity as a means of folk communication. Linhvofklorystyka scientific knowledge as a branch designed to study multilevel linguistic features of the texts of folk art, their architecture, specific artistic and imaginative organization.

Need linhvofklorystytsi as a separate field of scientific creativity need deep knowledge of the specific language of popular literature, which opens opportunities for understanding the nature of folk speech as a natural reality etnobuttya - spiritual and material, will serve as a source base for the development, the development of creative thinking and creative imagination. Knowledge of the world is not possible without the knowledge of the language while folk world view. So linhvofklorystyka - cognitive in nature.

Scientific research in the defined area will serve the overall development of the national language of scientific studies.

Keywords: linhvofklorystyka, the language of folklore, oral traditions speech, speech genres of folklore, folk-song language, folklore and song agents (tracks, formulas, designs, elements, structures, symbols).

УДК 808.3+808.2:801

Глущенко Володимир Андрійович,

доктор філол. наук, професор

ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»

м. Слов'янськ. Україна

E-mail: sdpunauka@ukr.net

**ЛІНГВІСТИЧНИЙ МЕТОД:ОНТОЛОГІЧНИЙ, ТЕЛЕОЛОГІЧНИЙ
ТА ОПЕРАЦІЙНИЙ КОМПОНЕНТИ**

Попри те, що в наших низці публікацій обґрунтовано трикомпонентну концепцію лінгвістичного методу, згідно з якою в його структурі доцільно виділяти онтологічний, телеологічний та операційний компоненти [3, с. 12–13; 1; 2; 4; 17], ця концепція, на жаль, не набула значного поширення. Тому вважаємо за необхідне звернутися до неї знову.

Як відомо, у радянські часи методологія мовознавства перебувала під впливом марксистсько-ленінської теорії, що значною мірою гальмувало розвиток методологічних досліджень у царині лінгвістики. Це відбилося, зокрема, у висуванні на передній план «діалектичного методу», який, проте, має всі ознаки наукового принципу або підходу, але не методу як такого [4, с. 7]. «Діалектичний метод», з одного боку, і частковонаукові та

спеціальні методи, з іншого, є *якісно* різнорідними феноменами та мають різну структуру [там же].

Недостатньо уваги приділялося проблемі структури лінгвістичного методу; у лінгвістичній методології та наукознавстві взагалі переважали гомогенні концепції методу, у межах яких метод ототожнювався з прийомами та процедурами.

Тому, безперечно, мав у 1975 р. рацію Ю. С. Степанов, який зазначав, що «порівняння розвинених теорій методу в повному обсязі має скласти предмет досліджень особливого роду – теорії лінгвістичних методів» [16, с. 6]. А оскільки ситуація то цього часу радикально не змінилася, можна констатувати, що теорія лінгвістичних методів поки знаходиться в стадії становлення.

І зараз є суттєві суперечності й значні відмінності в дефініціях і трактуваннях методу, у класифікаціях методів. О. О. Селіванова цілком обґрунтовано підкреслює «непорядкованість методологічного інструментарію лінгвістики, відсутність його глибокого аналізу й опису» [12, с. 48]. Це, як зазначає А. С. Зеленько, призводить до того, що в навчальних посібниках для вищої школи наводяться необґрунтовані класифікації методів (і, додам, саме поняття методу подається дуже суперечливо), до «безпідставного релятивізму у визначенні методів, прийомів і процедур дослідження» в кандидатських дисертаціях [5, с. 7].

Отже, звернення до проблеми лінгвістичного методу, до питання про його структуру в сучасному мовознавстві є надзвичайно актуальним і в теоретичному, і в прикладному аспектах.

Наукознавці вживають термін *метод* у різних значеннях – у широкому (як спосіб, знаряддя й засіб пізнання) та вузькому (як сукупність прийомів, процедур і операцій дослідження).

У наукознавстві кінця ХХ ст. – початку ХХІ ст. переважає вузьке трактування: метод розглядають як сукупність певних прийомів, процедур і операцій, тобто як гомогенний феномен.

Так само й термін *лінгвістичний метод* уживають у двох значеннях. О. О. Селіванова інтерпретує лінгвістичний метод, по-перше, як «спосіб організації пізнавальної й дослідницької діяльності з метою вивчення явищ і закономірностей мови як об'єкта лінгвістики», по-друге, як «систему процедур аналізу мовних явищ та / або перевірки отриманих результатів» [13, с. 339]. Перше з цих значень є широким, друге – вузьким.

Найчастіше лінгвістичний метод трактують у вузькому смислі.

Такий підхід відбився в поширеній класифікації лінгвістичних методів. Так, О. О. Селіванова поділяє методи лінгвістичних досліджень на загальні та лінгвістичні. До загальних дослідницьких відносить спостереження, індукцію і дедукцію, гіпотезу, аналіз і синтез, таксономію, порівняння, формалізацію, ідеалізацію, експеримент, фальсифікацію, моделювання [там же, с. 339; 12, с. 49–51].

Проте ми хотіли б підкреслити: ці феномени є операційними елементами (операціями, прийомами чи процедурами); інтерпретація їх як методів є очевидним спрощенням. Так, моделювання може використовуватися як прийом у різних методах, зокрема в порівняльно-історичному. Якщо вважати моделювання методом, треба визнати, що воно в одних випадках виступає як метод, а в інших – як прийом. У зв'язку з цим заслуговує на увагу теза О. О. Селіванової про те, що «прийом може мати статус методу залежно від забезпечення ним конкретного результату дослідження» [12, с. 49]. Можливо, авторка саме це мала на увазі, вказуючи при описі порівняльно-історичного методу, з одного боку, на «методику лінгвогеографії», з іншого, на «лінгвогеографічний метод» [там же, с. 53–54] (отже, один метод уживається в складі іншого).

Суперечливість такого підходу видається очевидною. На нашу думку, він призводить до «розмивання» поняття методу.

Отже, зазначені операційні елементи (спостереження, індукцію і дедукцію та ін.), які, безперечно, входять у структуру різних методів, вважати власне науковими методами недоцільно. Є всі підстави розглядати їх як наукові прийоми. Характерно, що М. П. Кочерган інтерпретує індукцію і дедукцію, аналіз і синтез та гіпотезу як «вихідні прийоми наукового аналізу мовного матеріалу» [7, с. 209–211].

З нашого погляду, ототожнення методу з операційними елементами збіднює поняття лінгвістичного методу; метод певним чином відмежовується від принципів і підходів, які не включаються в його структуру.

У зв'язку з цим ми хотіли б навести думку С. Б. Кримського, який стверджував, що «метод не може бути редукований до чисто інструментального функціонування, до простого знаряддя» [8, с. 111]. Вважаємо, що ця теза має велике методологічне значення.

Поряд з тенденцією ототожнювати методи з операційними елементами в наукознавстві спостерігається протилежна тенденція – відривати операції (прийоми, процедури) від методів, розглядати операційні елементи окремо. При цьому між методом і прийомами постулюється тісний зв'язок, але саме зв'язок різних феноменів, а не частин одного феномена. Ця тенденція відбилася, зокрема, у вживанні словосполучення «прийоми та методи», наприклад у монографії Ю. С. Степанова [16, с. 14]. З нашого погляду, це, так само як і ототожнення методу з прийомами (процедурами, операціями), збіднює поняття методу. Операційні елементи мають бути включені в структуру методу як його складова частина.

У широкому смислі науковий, у тому числі лінгвістичний метод розглядають як шлях пізнання, його вид і спосіб, знаряддя й засіб. Таке трактування є класичним: його витоки можна знайти вже в Аристотеля, на нього орієнтувався й Г. Гегель.

Так, С. Б. Кримський визначає науковий метод як «систематизований спосіб досягнення теоретичного чи практичного результату, розв'язання проблем чи одержання нової інформації на основі певних регулятивних принципів пізнання та дії, усвідомлення специфіки досліджуваної предметної галузі і законів функціонування її об'єктів». Метод «відрізняється від методики та техніки тим, що окрім технічної, процедурної частини включає також їх теоретичне усвідомлення та особливі пізнавальні принципи», він «знаходиться в єдності з певною теорією чи теоріями» [9, с. 373].

У структурі методу С. Б. Кримський виділяє дві частини. Це, по-перше, «конструктивна частина методу». Сюди входять принципи методологічного аналізу, зразки та антизразки їх предметного втілення, а також умови застосування методу. По-друге, це «алгоритмічно-процедурна частина методу». У цю частину автор включає «стандартні правила», «процедури», «алгоритмічні рецепти», «нормативи» та «вимоги» [8, с. 111–114].

Отже, науковий, у тому числі лінгвістичний метод у широкому трактуванні слід інтерпретувати як гетерогенний феномен.

Перспективним видається тлумачення лінгвістичного методу як складної логічної одиниці з певною структурою [14, с. 258].

За визначенням Б. О. Серебренникова, науковий метод узагалі та лінгвістичний метод зокрема – це «певний підхід до досліджуваного явища, певний комплекс тверджень, наукових і чисто технічних прийомів», тому «метод завжди є системою» [там же].

Узагальнивши цю концепцію, Л. П. Іванова зазначила, що у структурі лінгвістичного методу можна виділити два основні компоненти: «теоретичне обґрунтування певного підходу до аналізу мовних і мовленнєвих фактів» і «методику дослідження, що з нього випливає» [6, с. 231].

Погоджуючись з Л. П. Івановою в цілому, ми хотіли б відзначити, що, беручи до уваги роль конструктивістських моментів у науковому пізнанні, поняття методу слід пов'язувати з поняттям мети.

За умови включення в структуру методу мети дослідження в ній може бути виділений телеологічний компонент.

На нашу думку, лінгвістичний метод необхідно розглядати як одиницю, що включає в себе три різні компоненти: онтологічний, телеологічний та операційний.

Це твердження, висунуте В. І. Поставаловою [11, с. 24], було розвинене й обґрунтоване в наших публікаціях [3, с. 12–13; 1; 2; 4; 17].

У межах зазначеного підходу комплекс наукових прийомів (процедур, операцій) та методика їх застосування становлять лише один з компонентів методу – операційний.

Звернемося до онтологічного компонента методу. Онтологія виступає в ролі засобу, за допомогою якого дослідник сприймає світ як деяку певним чином розчленовану цілісність, подану йому в системі філософських категорій. «Підсистема» онтології ніби замикає пізнавальний рух: вона є й логічно першим кроком, і логічно останнім [15, с. 26–27]. З цього випливає, що як належність онтологічного компонента методу доцільно розглядати такі засоби пізнання, як принцип і підхід.

Науковий принцип є найважливішим методологічним засобом, теоретико-методологічною основою методу. У ролі принципів виступають глобальні твердження з широким радіусом дії, що мають стратегічне значення [10, с. 102].

Науковий підхід, тісно пов'язаний із принципом, визначає напрям дослідження, проте він, на відміну від принципу, не є безпосереднім знаряддям пізнання; підхід відбивається в принципах, прийомах і процедурах певного методу [там же, с. 24].

Викладена й аргументована тут концепція лінгвістичного методу, як нам видається, «знімає» протиріччя, тією або іншою мірою притаманні іншим концепціям.

Трактування лінгвістичного методу як складної логічної одиниці, що включає в себе онтологічний, телеологічний та операційний компоненти, видається перспективним з погляду вивчення одиниць і категорій усіх мовних рівнів. Такий підхід дозволяє об'єднати в цілісній концепції лінгвістичного методу такі різні, але взаємопов'язані феномени, як принципи / підходи, операції (прийоми, процедури) та мета дослідження.

Література

1. Глущенко В. А. К вопросу о структуре лингвистического метода/ Глущенко В. А. // Теоретические и прикладные проблемы русской филологии : научно-методич. сб. / отв. за вып. В. А. Глущенко. – Славянск, 2001. – Вып. VIII. – С. 3–6.
2. Глущенко В. А. Лінгвістичний метод і його структура/ В. А. Глущенко // Мовознавство. – 2010. – № 6. – С. 32–44.
3. Глущенко В. А. Принципи порівняльно-історичного дослідження в українському і російському мовознавстві (70-і рр. XIX ст. – 20-і рр. XX ст.) / Глущенко Володимир Андрійович / НАН України, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні; відп. ред. О. Б. Ткаченко. – Донецьк, 1998. – 222 с.
4. Глущенко В. А. Теорії лінгвістичного методу в українському мовознавстві кінця XX ст. – початку XXI ст. / Глущенко В. А. // Теоретичні й прикладні проблеми сучасної філології : зб. наук. праць / [за заг. ред. проф. В. А. Глущенко]. – Слов'янськ : Вид-во Б. І. Маторіна, 2015. – Вип. 2. – С. 6–17.
5. Зеленько А. С. Методи й аспекти дослідження мови/ А. С. Зеленько // Вісник Луганськ. держ. пед. ун-ту. – 1999. – № 5. – С. 7–14.
6. Иванова Л. П. Курс лекций по общему языкознанию : научное пособие / Иванова Людмила Петровна. – К. : Освіта України, 2006. – 312 с.
7. Кочерган М. П. Загальне мовознавство : підручник для студентів філол. спеціальностей вищих закладів освіти / Кочерган Михайло Петрович. – К. : Академія, 1999. – 288 с.
8. Кримський С. Б. Запити філософських смислів / Кримський Сергій Борисович. – К. : ПАРАПАН, 2003. – 240 с.
9. Кримський С. Метод / С. Кримський // Філософський енциклопедичний словник / гол. ред. В. І. Шинкарук / Ін-т філософії ім. Г. С. Сковороди НАН України. – К., 2002. – С. 373.

10. Подкорытов Г. А. О природе научного метода / Геннадий Алексеевич Подкорытов. – Л. : Изд-во Ленинградск. ун-та, 1988. – 224 с.
11. Постовалова В. И. Историческая фонология и ее основания: опыт логико-методологического анализа / Валентина Ивановна Постовалова. – М. : Наука, 1978. – 203 с.
12. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми: підручник / О. О. Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2008. – 712 с.
13. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія / О. О. Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2006. – 716 с.
14. Серебренников Б. А. Проблема взаимоотношения общей методологии, лингвистической науки и частных методов лингвистического исследования / Б. А. Серебренников // Общее языкознание: методы лингвистических исследований / отв. ред. Б. А. Серебренников. – М. : Наука, 1973. – С. 257–313.
15. Снесар В. И. Место принципов в системе научного знания / Снесар В. И. // Анализ системы научного знания / под ред. Я. Ф. Аскина, Т. К. Никольской, Б. И. Мокина. – Саратов : Изд-во Саратовск. ун-та, 1976. – С. 24–27.
16. Степанов Ю. С. Методы и принципы современной лингвистики / Юрий Сергеевич Степанов. – М. : Наука, 1975. – 311 с.
17. Glushchenko V. Method Structure in Russian and Ukrainian Linguistic Tradition / Glushchenko V. // Collected Articles of the 3rd International Linguistics Conference (Taganrog, Russia) / edited by G. T. Polenova and T. G. Klikushina. – Newcastle upon Tyne, 2014. – P. 293–300.

Анотація

Глущенко В. А. Лінгвістичний метод: онтологічний, телеологічний та операційний компоненти.

У статті подано оцінку теорій лінгвістичного методу в мовознавстві кінця ХХ ст. – початку ХХІ ст. проаналізовано вузьке та широке трактування лінгвістичного методу, у межах яких метод розглядається відповідно як гомогенний і гетерогенний феномен. Обґрунтовано тезу про лінгвістичний метод як складну логічну одиницю. у структурі методу виділено три різномірні компоненти: онтологічний, телеологічний та операційний (В. І. Постовалова, В. А. Глущенко). Подано детальну характеристику цих компонентів.

Ключові слова: науковий метод, лінгвістичний метод, структура методу, онтологічний, телеологічний та операційний компоненти.

Аннотация

Глущенко В. А. Лингвистический метод: онтологический, телеологический и операциональный компоненты.

В статье дана оценка теорий лингвистического метода в языкознании конца ХХ в. – начала ХХІ в. Обосновано положение о лингвистическом методе как сложной логической единице. В структуре метода выделены три разнородных компонента: онтологический, телеологический и операциональный (В. И. Постовалова, В. А. Глущенко). Дана детальная характеристика этих компонентов.

Ключевые слова: научный метод, лингвистический метод, структура метода, онтологический, телеологический и операциональный компоненты.

Summary

Glushchenko V. The linguistic method: ontological, teleological and operational components.

The article gives the analysis of the theories of the linguistic method in the linguistics of the late 20th – the beginning of the 21st centuries. The status of the linguistic method as a complex

logical unit is proved. Within the structure of the given method the three diverse components are distinguished: ontological, teleological and operational (V. Postovalova, V. Glushchenko). The detailed characteristics of these components is given.

Key words: scientific method, linguistic method, the structure of the method, ontological, teleological and operational components.

УДК 81: 39

Пименова Марина Владимировна,

доктор филологических наук, профессор
Военная академия МТО им. А.В. Хрулева
г. Санкт-Петербург. Россия.

E-mail: MVPimenova@yandex.ru

СЛОВАРЬ ОБРАЗОВ: МЕНТАЛЬНОСТЬ НАРОДА В ПЕРВООБРАЗАХ СЛОВ

Многие слова, которыми мы пользуемся повседневно, показывают удивительное «лицо», когда мы начинаем раскрывать внутреннюю его суть, когда мы, отыскивая корень и первопризнак, положенный в основу именованного, видим совершенно неожиданный путь его развития в истории языка.

В русском языке давно замечена основная его черта – образность. Образы – это картины, скрытые в словах. А ментальность – это и есть совокупность всех образов, которые скрываются в категориях и формах родного языка.

Наслаивание на корень аффиксов приводит к отступлению в тень первичных смыслов. И когда, разбирая слово, отшелушиваем с него приставки и суффиксы, как лук, мы вдруг лицезреем древние образы, связанные с исконной картиной мира русского народа.

Независимость: долгая дорога в дюнах.

Слово *независимость* чрезвычайно актуально в политических текстах современных СМИ. Независимость (independence) – это свобода. А *свобода* – ключевой концепт современной демократии.

Приставка *не-* указывает на отрицание базового смысла – *зависимость* «несвобода». Как понимается несвобода (т.е. зависимость, несамостоятельность) в русской ментальности сквозь призму забытого смысла, скрываемого в слове? Попытаемся открыть образ, заложенный в этом слове. Почему несвобода ассоциировалась с зависшим состоянием?

Появление слова *зависимость* относят к XVIII веку, ранее этого времени оно не отмечено в памятниках, дошедших до нас. Зависимость означает ‘состояние зависящего, нахождение под чьей-либо властью, в чьей-нибудь воле’.

Одно из объяснений происхождения этого слова – калька из немецкого или французского языков: «Слово *зависеть* по своему морфологическому строю и по своим значениям представляется соотносительным с нем. *abhängen* и франц. *dépendre*. В глаголе *abhängen*, наряду с прямым конкретным значением ‘свисать, висеть в некотором расстоянии от чего-нибудь’, также с XVIII в. развилось переносное отвлеченное ‘быть подчиненным чьей-нибудь воле, находиться в чьей-нибудь воле, власти, зависеть’. На почве этого переносного значения в немецком языке выросла цепь производных слов: *abhängig* ‘зависящий, зависимый, подвластный’, *unabhängig* ‘независимый’, *die Abhängigkeit* ‘зависимость’, *Unabhängigkeit* ‘независимость’ (см. Аделунг, Полн. лекс., ч. 1, с. 13; ч. 2, с. 722-723). Все эти слова находят себе соответствие в русских словах *зависимый, зависимость, независимый, независимость*» (Виноградов: интернет-ресурс). Нахождение в чьей-то зависимости, подвластность в русском языковом сознании виделась как нахождение позади кого-то (слово *зависимость* включает приставку *за-*) и